

NIEUWSBRIEF DECEMBER 2016

Geachte / beste mede – Navolger!

Graag willen wij u bedanken voor alle steun die wij (ook) het afgelopen jaar 2016 van u hebben ontvangen. Dat in uw rol van vrijwilliger, donateur en / of als belangstellende. Dankzij uw support kon er in dit bijna afgelopen jaar veel werk worden verzet en mochten wij enkele honderden geïnteresseerden op Ter Navolging en / of de Joodse Begraafplaats in Tiel ontvangen. Door middel van deze Nieuwjaarsbrief willen wij u daarover nader berichten net als over de plannen voor het jaar 2017. Het bestuur van de Stichting Ter Navolging Tiel wenst u allen

prettige feestdagen en een voorspoedig 2017!

Ook dan rekenen wij graag op uw steun!

Het bestuur.

Bestuurssamenstelling per 01 12 2016

Christa Tydeman	- voorzitter
Angèle Roeffen	- vicevoorzitter / faciliteren activiteiten
Pierre van der Schaaf	- secretaris / coördinatie activiteiten
John Oldenburg	- penningmeester / webmaster / herstel monumenten
Olivier Braspenning	- bestuurslid / imker / herstel monumenten
Gerard Buijs	- bestuurslid / onderhoud en herstel / organisatie activiteiten
Theo van der Hek	- bestuurslid / onderhoud en herstel / webmaster
Jan Hogendoorn	- bestuurslid / funeraire historie / genealogie / herstel monumenten
Anneke Oldenburg	- bestuurslid / faciliteren activiteiten

Adviseurs

Ab den Ambtman	- algemeen
Wim Fase	- genealogie
Michiel van Luijn	- herstel grafmonumenten
Wim Veerman	- algemene en funeraire historie

Links (januari 2016):
Bestuursleden John en Olivier
'Gouden Treurwilg'

Rechts (augustus 2016):
De vrijwilligers (v.l.n.r.) John, Raymond en Gerard leggen een zerk terug op zijn plaats nadat en een meer toekomstbestend betonnen plaat zijn aangebracht.

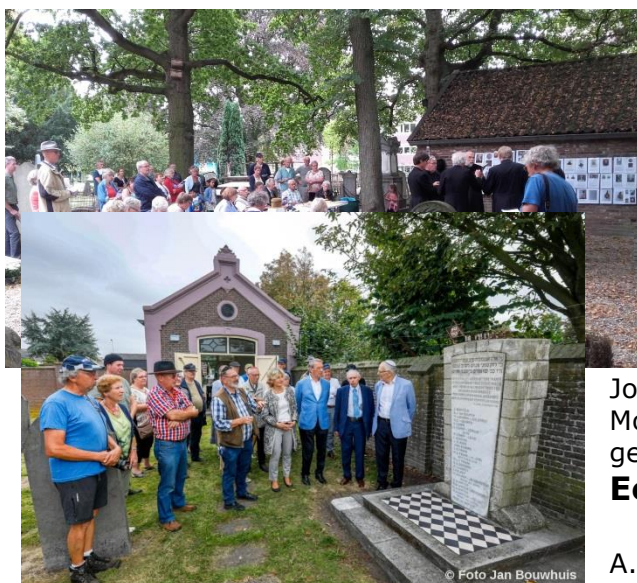
planten de

Jan,
gebroken
een zandbed
dige

2017 de opmaat naar ons 4^e Lustrum in 2018!!

Het plan is het 4^e lustrum van onze stichting, in 2018, te vieren met het afronden van de 1^e fase van de omslag van 'Bramenparadijs naar Historische Begraafplaats'. Dat wil zeggen dat in 2018 alle ca. 130 grafmonumenten die echt herstel behoeften dan zijn aangepakt.

- **Vrijdag 11 & zaterdag 12 maart: NL DOET** 10 – 16 uur
 - Start uitvoering 'tranche 2017' Herstelprogramma 2015 -2025: groter herstel ca. **45** grafmonumenten en reinigen, liften en / of zwarten ca.100 monumenten. In goede samenwerking tussen 'onze' professionals Michiel en Joost van Luijn ('Van Luijn Natuursteen' resp. 'De Steen') en Rob Herkströter ('Aanpak') en zijn medewerkers en onze vrijwilligers.
- **Iedere 2^e woensdag van de maand: Klusochtend** 10 – 12 uur
 - Op het programma staan het schoonhouden van graven en grafperken, het reinigen van de informatieborden, de poort, de zitbanken en het baarhuisje, het harken van de grindpaden, het opbinden en bijhouden van de Hedera langs het buitenhek, het ontroesten en lakken van hekken, enz..
- **Zaterdag 13 mei: 'Klusdag'** met Workshop 10 – 16 uur
- **Zondag 28 mei: 'Week van de Begraafplaats'** Open Huis 12 – 16 uur
 - Thema: Duurzaamheid
 - Inclusief Rondleidingen & Tentoonstellingen
- **Zaterdag 10 september: Open Monumentendag** 12 – 16 uur
 - Inclusief rondleidingen & Tentoonstellingen
- **Zaterdag 23 september: Burendag** 11 – 16 uur
- **Donderdag 2 november: 'Ter Nagedachtenis'** lichtjes ontstoken 19 uur

Links:

Open Monumentendag 2016 op Ter Navolging met het Gregoriaanse Requiem, gezongen door de Schola Cantorum Tiel o.l.v. Frits Hendrich

Rechts:

Presentatie van het door de stichting herstellde Oorlogsmonument op de Joodse Begraafplaats tijdens Open Monumentendag 2016. Het herstel werd gefinancierd door particulieren.

Een terugblik op 2016

A. Begraven en as-verstrooiingen op Ter Navolging in 2016

In 2015 is Ter Navolging weer geactiveerd waardoor Ter Navolging weer 'leeft'! Sindsdien zijn er drie personen begraven waarvan één in 2016. Daarnaast vond er in 2016 verschillende as-verstrooiingen plaats tussen het monument Via Nominum en de oude (en voorjaar 2016 'geconserveerde') kastanjeboom.

B. Vergaderingen bestuur en overleggen met gemeente

Het bestuur kwam in 2016 4 maal plenair bijeen. Op de agenda stonden o.a. de uitvoering van het Herstelplan 2015 – 2025, de organisatie van 'Open Dagen', het kort-cyclisch groenbeheer, het grafruimingsbeleid van de gemeente en het al dan niet onder de hoede nemen van de historische begraafplaats Drumpt.

Naast frequenter informeel contact en overleg vond er 2 maal formeel overleg plaats met ambtenaren van de gemeente Tiel.

Via de mail werden in 2016 3 Nieuwsbrieven verspreid terwijl 5 Nieuwsflitsen zorgden voor tusseneinde informatie.

C. Ter Navolging, de Joodse begraafplaats en de Begraafplaats Drumpt

De oorsprong van de stichting ligt weliswaar in het behoud van de uit 1786 daterende historische begraafplaats 'Ter Navolging' maar de statutaire 'opdracht' gaat veel verder: 'de instandhouding van historische begraafplaatsen in Tiel en omstreken'. Mede vanuit die doelstelling heeft de stichting in 2015 voldaan aan het verzoek van de gemeente Tiel ook het kort-cyclisch groenbeheer op de Joodse begraafplaats op zich te nemen. In het verlengde daarvan verzocht de gemeente Tiel de stichting deze taken uit te breiden tot het oorspronkelijk uit de 12^e eeuw daterende kerkhof, sinds het verdwijnen van de kerk begraafplaats Drumpt, met daarop het uit 1683 daterende baarhuisje.

In beginsel staat de stichting daar positief tegenover maar is zij in afwachting van de definitieve gemeentelijke inrichtingsplannen betreffende deze begraafplaats. De uitkomsten daarvan kunnen immers een effect hebben op de onderhoudskosten! Wel is inmiddels begonnen met het documenteren van alle grafmonumenten en hen die daar begraven liggen.

D. 'De Gouden Treurwilg' heeft wortel geschoten!

Op 16 januari ontvingen wij de Gouden treurwilg. Dat als troostprijs in de strijd om de Gouden Terebinth. Deze onderscheiding werd gewonnen door de professionele stichting Oude Groninger kerken. Onze stichting Ter Navolging Tiel kwam als beste van de deelnemende vrijwilligersorganisaties uit de bus.

Wij ontvingen deze prijs als waardering voor wat wij met onze vrijwilligers en donateurs hebben gerealiseerd betreffende het in standhouden van, meer specifiek, Ter Navolging. De jury oordeelde dat onze inzet 'ter navolging' is!

E. Bezoek

Afgelopen jaar ontvingen wij verschillende collegae, zowel professionals van De Nieuwe Ooster (begraafplaats) in Amsterdam als het gemengde gezelschap van professionals en vrijwilligers, 'Leeuwen en Leeuwinnen' geheten, rond de funerair deskundige Wim Vlaanderen.

Daarnaast bezochten enkele honderden personen, al dan niet groepsgewijs deelnemend aan een van de door onze stichting verzorgde rondleidingen, Ter Navolging, de Joodse begraafplaats en / of de Rooms-Katholieke Begraafplaats.

Dankzij de culinaire talenten van Christa en Clara konden de bezoekers van Open Dagen (en de vrijwilligers tijdens de klusochtenden en -middagen) smullen van zelf gebakken taarten: dit is een echte traditie geworden!

F. Faciliteiten

Voorjaar 2016 kwam er, dankzij een financiële bijdrage van de gemeente Tiel, grondwater beschikbaar op Ter Navolging. Door de combinatie van de in 2015 via de

firma Septer geleverde (en gesponsorde) stroom en deze grondwaterpuls kon een aantal werkzaamheden met grote voortvarendheid ter hand worden genomen.

Mede door de positieve weersomstandigheden in de tweede helft van het jaar kon veel tot stand worden gebracht m.b.t. het herstel van grafmonumenten op Ter Navolging. Alle herstelwerkzaamheden vallen overigens onder het door de gemeente geaccordeerde 'Herstelplan 2015 – 2025'. Daarnaast werden door verschillende particulieren en bedrijven kasten, stellingen, materiaal en materieel beschikbaar gesteld en / of geschonken.

G. Documentatie & informatie

De eerste fase van de inventarisatie afgerond betreffende het aantal graven op het noordelijke deel werd afgerond. Het resultaat:

- Aantal boven de grond aanwezige en zichtbare grafmonumenten 341
- Aantal graven zonder (nu) bovengronds zichtbaar grafmonument 167
(waarvan 41 op het gedeelte dat dateert uit 1786)
- Door de gemeente voor nieuwe graven vastgestelde plekken 30

Mede door de bij het Regionaal Archief Rivierenland (RAR) beschikbare informatie kon, in samenhang met de gemeentelijke plattegronden, bovenstaande inventarisatie worden opgesteld.

In 2016 is verder hard gewerkt aan een tweetal registers:

- Namenregister op alfabet inclusief grafnummer en enkele primaire gegevens
- Grafregister per rij met per graf de namen van hen die daar (voor zover bekend) begraven liggen, afbeeldingen van aanwezige grafmonumenten, de teksten en de fysieke staat en geschiedenis van de monumenten.

H. De uitvoering van het herstelplan 2015 – 2025

Nadat in de periode 2009 – 2013 een grote slag werd geslagen met het herstel van ca. 45 grafmonumenten, waarvan er verschillende tot ruïnes waren verworpen, kon daarna het herstelwerk met voortvarendheid worden voortgezet.

Een belangrijke impuls was het in 2015 door de gemeenteraad van Tiel beschikbaar stellen van ca. € 25.000 ten behoeve van het herstel van grafmonumenten. Daarnaast kwamen er ca. € 15.000 beschikbaar vanuit geoormerkte bijdragen van instellingen, nabestaanden en particulieren. Ook de opbrengsten van door de gemeente verleende grafrechten konden voor herstel worden ingezet.

2016 was het eerste volledige kalenderjaar waarin de uitvoering van het door de gemeente geaccordeerde 'Herstelplan 2015 – 2025' ter hand kon worden genomen. Niet in cijfers en geld uit te drukken waren (en zijn) de inzet van de kant van **Van Luijn Natuursteen** (Michiel, Joost en Gerard van Luijn) en '**Aanpak**' (Rob Herkströter en zijn mensen) alsmede die van onze vrijwilligers. Er is een harde kern van rond de 10 personen die wekelijks bezig is met het wel van Ter Navolging (en de Joodse Begraafplaats), een enge kring van ca. 15 vrijwilligers die zich daarvoor regelmatig inzet en een wijdere van ca. 25 vrouwen en mannen die zich op meer incidentele basis inzet. Deze inzet is allerlei: van het beheer en toezicht, onderzoek van bronmateriaal (teksten, registers, foto's e.d.) en het ontsluiten voor publiek, het onderhouden en herstellen van grafmonumenten, het groenonderhoud en het verzorgen van rondleidingen tot aan het bakken van taarten voor bezoekers tijdens Open Dagen en klusochtenden en -dagen.

I. Gemeentelijk beleid ten aanzien van het ruimen graven

Geplukt uit 'Uitvaartbranche'

December 2016 In de gemeente Halderberge wordt gediscussieerd over de toekomst van de algemene begraafplaats in Oudenbosch. De gemeente is van plan om in 2017 bijna 800 graven te ruimen, maar lang niet iedereen is het daarmee eens, dat meldt BN DeStem.

Er zouden tot nu toe slechts vier families zijn die de grafrechten willen verlengen. Tijdens een emotionele discussie in de commissie Samenleving, Middelen en Veiligheid werd verantwoordelijk wethouder er op gewezen dat het straks wel een hele kale begraafplaats wordt. Daar komt nog eens bij dat het ruimen van de graven ruim een ton gaat kosten. De gemeente gaat de komende tijd onderzoeken wat men het beste kan doen met de begraafplaats. Daarbij wordt onder andere gekeken naar de mogelijkheid om er een natuurbegraafplaats van te maken. Het college wil wel dat de graven zonder grafrechten eerst worden geruimd voordat men gaat kijken naar de toekomst

In het verlengde daarvan!

Het bestuur van de stichting heeft bij de gemeente het voorstel ingediend meer terughoudend te handelen ten aanzien van het ruimen van graven. Dat zeker op begraafplaatsen die op de Rijks- dan wel Gemeentelijke Monumentenlijst staan. Door de (landelijk gezien) sterke toename van het aantal crematies, van ca. 14% in 1970, ca. 49% in 2000 tot meer ca. 63% in 2016, is de behoefte aan nieuwe grafruimte sterk afgenomen: van ca. 95.000 in 1970, ca. 70.000 in 2000 tot ca. 54.000 in 2016. Dit ondanks de groei van de Nederlandse bevolking. Ondanks deze forse verschuivingen is het doorsnee gemeentelijke standaardbeleid ten aanzien van het bovengronds ruimen nadat de termijn waarvoor betaald is verstreken is, in stand gebleven. In de meeste gevallen betekent dit dat na 10 à 20 jaar het aanwezige grafmonument wordt geruimd. Gelukkig past de gemeente Tiel al een meer gedifferentieerd beleid toe: bij grafmonumenten die vanwege hen die daar begraven liggen en / of de aard van het monument een bijzonder karakter hebben wordt bij onze stichting advies ingewonnen betreffende het al dan niet ruimen. Waartoe het ruimingsbeleid op Ter Navolging in de afgelopen eeuwen heeft geleid is nog steeds zichtbaar. Zerken van de families Van Everdingen, Van Breda Beausar, Soutendijk en De Kok konden door de vrijwilligers van de stichting, na het ontdekken er van, nog worden gereconstrueerd maar bij nog meer andere brokstukken is dat niet meer mogelijk. Een andere 'strafmaatregel' was het neerhalen van een stele (staande zerk) om deze vervolgens met zijn tekst naar beneden al dan niet te bedekken met aard. O.a. zerken van Izaks en Tilanus trof dat lot. De stele van Izaks staat weer fier overeind en die van Tilanus staat voor komend jaar op het programma. Weer andere steles en zerken werden gebruikt als basis voor de verharding naast het baarhuisje. O.a. de fraaie hoge stele van de weduwe Von Schmidt auf Altenstadt – Ernte uit 1886 onderging dat lot. Maar komend jaar zal deze stele weer in volle glorie op de juiste plek worden opgericht in aanwezigheid van haar achterneef Wim, een van de trouwe vrijwilligers op Ter Navolging. De zorg van het stichtingsbestuur is dat (ook) de kerkhoven en begraafplaatsen met een historisch karakter maar zonder beschermende monumentenstatus als gevolg van de bovengenoemde tendensen zullen verworden tot grasvelden met her en der een grafmonument. Er worden immers aanzienlijk meer graven geruimd dan het aantal begrafenissen zouden rechtvaardigen. Zie de aanblik van grote delen van de Begraafplaats aan de Papesteeg in Tiel met zijn talloze lege plekken. In de ogen van het stichtingsbestuur wordt het (historische) eigen karakter van een begraafplaats door dit partiële ruimen, fundamenteel aangetast. In de visie van het bestuur van de stichting zou bovengrondse ruiming, ondergrondse ruiming vindt pas plaats als specifiek op die plek behoefte is aan grafruimte, alleen aan de orde zijn als er sprake is van gevaar voor bezoekers vanwege de fysieke staat van een monument, van een zodanige 'bouwvalligheid' van het monument dat het de totale aanblik sterk verstoort dan wel als deze ruimte nodig is voor een nieuw uitgegeven graf.

J. Wat is er gerealiseerd in 2016

De aanloop vond plaats tussen 2008 en 2014 toen 44 grafmonumenten werden hersteld, er ca. 35 gereinigd en op ca. 20 grafmonumenten teksten werden 'gezwart'. Daaronder de grafkelders van Van Leeuwen, Rink en Dijckmeester op het deel uit 1786 alsmede de grafkelder van De Jongh van Zuid Polsbroek schuin tegenover de entree.

In 2015 werden ca. 12 (vooral grotere) grafmonumenten aangepakt en werden er ca. 40 gereinigd en ca. 10 'gezwart'. Daaronder de grote grafkelder van Dr. Kütke, een groot deel van de werkzaamheden betreffende de grafkelder van Post en de start van het herstel van de grote grafkelder van Reuchlin. Verder werden de grafmonumenten aan de linkerkant van het pad naar het baarhuisje aangepakt en enkele zerken aan andere paden. Bij het prioriteren van het herstel wordt gestart met de grafmonumenten die in de slechtste staat verkeren en de monumenten die onderdeel zijn van de rondleidingen en / of liggen aan wandelroutes.

In **2016** werden de volgende grafmonumenten (partieel dan wel volledig) hersteld. Partieel wil zeggen dat een deel van de werkzaamheden aan dat monument al is uitgevoerd maar dat een deel nog wacht op vervolg. De werkzaamheden varieerden van het volledig herstellen van een vervallen monument (zoals het opnieuw op metselen van een ingestorte roef) tot het weer ophangen van verdwenen kettingen. M.b.t. het laatste stagneert het herstel van meerdere monumenten door het nog ontbreken van deskundigheid betreffende het weer plaatsen van nieuwe 'haken en ogen' in de paaltjes.

- Er werden ca. **43** grafmonumenten **hersteld**. Vaste rechterhand van de professionals was onze funerair expert (vrijwilliger) Jan Hogendoorn
- Ca. **155** grafmonumenten werden **gereinigd** van de effecten van de luchtverontreiniging. Nadat tal van vrijwilligers vorige jaren bezig zijn geweest met het met aanmaakhoutjes (om de zerken niet te beschadigen) en borstels verwijderen van dikke lagen mos waren vele tientallen zerken redelijk schoon. De volgende stap was het met (door de Rijksdienst goedgekeurde) BIO Mos en sterk verdunde 'allesreiniger' schoon spuiten van de grafmonumenten. Wel hechten algen zich sneller aan daarmee gereinigde monumenten.
- De teksten en tekens op ca. **45** grafmonumenten werden '**gezwart**' waarin de vrijwilligers Mariken (opgehakte letters) en Rick (ingehakte letters) zich de experts toonden
- **2** zwaar verwaarloosde **graftrommels** werden vakkundig door Piek van Doorn (Veenhuizen) hersteld.
- Het grafmonument van Post kreeg een door vrijwilligers Gerard en Raymond vervaardigde reconstructie van de decennia geleden verdwenen **obelisk**. Dat als bekroning van het herstel van dit oude monument.
- Een punt van zorg is het feit dat verschillende, nog geen 10 jaar geleden herstellende grafmonumenten al weer verschijnselen van **verval** vertonen.
- Het beeld '**Verbeelding**' werd vakkundig door vrijwilliger Frans gerestaureerd.
- Het **oorlogsmonument** op de Joodse begraafplaats (1950) werd hersteld waarbij Rick op zeer precieze wijze de inliggende teksten weer leesbaar maakte en Gerard zorgde voor het herstel van het verdwenen opschrift.
- 'Aanpak' van Rob Herkströter is sinds 2016, geworven via de deskundigen van **Van Luijn Natuursteen**, de vaste specialist op het terrein van het metselen, voegen en stuken. **Rob Herkströter** c.s. meldden zich spontaan aan om zich op **NL DOET 2016** in te zetten voor Ter Navolging. De resultante is van een grote en blijvende waarde doordat zij de modderpoel achter het baarhuisje, samen met een aantal van onze vrijwilligers, omvormden tot een bestraat en afsluitbaar **depot**. Aan de voorzijde staat een, inmiddels met klimop begroeid, hekwerk en aan de achterzijde een monumentaal, door de familie Oldenburg geschonken, hekwerk.

- **Michiel van Luijn** van 'Van Luijn Natuursteen' en **Joost van Luijn** van 'De Steen' alsmede hun vader Gerard hebben zich op onnavolgbare en deskundige wijze ingezet bij het herstellen van verschillende grotere alsmede talrijke kleinere grafmonumenten.
- Van funerair deskundige **Wim Vlaanderen** (Zwolle) en de begraafplaats Apeldoorn ontvingen wij een prachtig 'ledikant' (vierkant hek) en kettingen respectievelijk delen van afgestoten hekwerken. Na een forse opknapbeurt kunnen zij weer op Ter Navolging worden ingezet.
- 2016 was het eerste volledige kalenderjaar waarin door onze stichting, tegen een vergoeding door de gemeente Tiel, het **kort-cyclisch groenbeheer** op Ter Navolging en de Joodse Begraafplaats werd uitgevoerd. Daarvoor namen wij hovenier **Cees Pouw** in de arm die bewees niet alleen verstand van zaken maar ook hart voor de zaak te hebben.
- Links na de entree aan de rechterkant van het pad naar het monument 'Via Nominum' is een aantal struiken **Hedera** geplant om daarmee de toegang tot dit Monument van Michiel van Luijn te accentueren. Diagonaal daar tegenover wordt een soortgelijke rij geplant waarmee niet alleen de paden extra accent krijgen maar ook de verschillende delen van Ter Navolging een meer besloten karakter krijgen. Gelijk wordt daarmee eer gedaan aan het ontwerp uit 1857 van Karl Georg Zocher.
- Het voormalige doodlopende en niet op oude tekeningen voorkomende grindpad richting Stationsweg is in 2016 '**geruimd**' zodat het is opgegaan in het gazon. Op deze plek komt, in het gras 'ingemaaid', een smal pad dat vanaf ca. 1857 twee categorieën graven van elkaar scheidde.
- Na overleg met de gemeente (eigenaar van de begraafplaats) is besloten het **maaibeleid** op het zuidelijke deel te '**differentiëren**' en het strooiveld (optisch) te verkleinen tot de omgeving van het monument 'Via Nominum'.
- De **portrettengalerij 'Een gezicht gegeven aan**' telt momenteel ca. **50** portretten en wordt het komende jaar verder uitgebreid
- Ca. **25** grafmonumenten werden op hoogtijdagen voorzien van een toelichting op het grafmonument en hen die daar begraven liggen
- Er werden tal van **giften en goederen** ontvangen dan wel in bruikleen gegeven waaronder twee vitrines en een hogedrukspuit
- De omvang van de **documentatie** is fors toegenomen en zal op termijn via de website algemeen toegankelijk worden gemaakt. Er wordt op basis daarvan gewerkt aan een hanteerbare versie 'op schrift' of ten behoeve van een tablet.
- De **website** is vernieuwd en wordt steeds meer gevuld
- In het **Metaheerhuisje** op de **Joodse Begraafplaats** is de basis is gelegd voor een **tentoonstelling** over het Joodse Leven in het Tiel tot 1945. Deze zal in 2017 worden uitgebreid richting 2018: 150 jaar nadat het Metaheerhuisje, samen met de 1^e uitbreiding van de Joodse Begraafplaats, tot stand kwam.
- Er kwam een intensiever en positief afstemmingscontact tot stand met het **NIK**, het Nederlands Israëlitisch Kerkgenootschap, de eigenaar van de Joodse Begraafplaats.
- Voor HAVO 4 scholieren van de RSG **Lingecollege** werd voorlichting verzorgd op de Joodse begraafplaats.
- In 2016 heeft met enige regelmaat **overleg** plaatsgevonden met de gemeente Tiel en de AVRI. O.a. over de uitvoering van het herstelplan 2015 – 2025, het groenbeheer, het onderhoud van de opstallen en de bomen alsmede het door de AVRI ophalen van het zwerfvuil.
- Sinds mei 2016 is er **GEO Cache** op Ter Navolging. Deze eigentijdse vorm van communicatie heeft geleid tot tientallen bezoekers waarvan via GEO Cache de nieuwsgierigheid naar Ter Navolging was geactiveerd. Het resultaat: enkele tientallen lovende reacties over deze unieke begraafplaats.

- De activiteiten van de stichting zijn ook in 2016 goed tot zeer goed bezocht. Tot de hoogtepunten behoorden
 - NL DOET: de presentatie van de gereconstrueerde 'obelisk van Post'
 - Week van de Begraafplaats:
 - Presentatie 2 door Pieke van Doorn gerestaureerde graftrommels
 - Presentatie door Frans Ebing gerestaureerde beeld 'Verbeelding'
 - Open Monumentendag:
 - Optreden Schola Cantorum Tiel o.l.v. Frits Hendrich op Ter Navolging
 - Presentatie door vrijwilligers herstellende Oorlogsmonument op de Joodse Begraafplaats.
 - Ter Nagedachtenis:
 - Lichtjes ontstoken op 2 november
- **Dank** aan (o.a.) de **Gemeente Tiel**, Van **Luijn Natuursteen**, **'Aanpak'** van Rob Herkströter c.s., **Oud Burger Mannen- en Vrouwen Huis**, **Septer Autoverhuur** en al onze donateurs en vrijwilligers die letterlijk en figuurlijk hun steentjes bijdroegen!

-0-0-0-0-0-0-0-

Enkele van de in 2016 herstellende grafmonumenten nader belicht.

Familie Post (E 58)

Het herstel van deze grote uit 1864 daterende grafkelder is in 2016 afgerond. Nadat in 2015 de doorgeroeste stalen I-balken, waarop de zeer grote en dikke zerk rust, waren vervangen werd in 2016 het metsel- en voegwerk hersteld. Het herstel werd bekroond door het vervangen van de op de ventilatiekoker liggende stoeptegels door een reconstructie van de door onze vrijwilligers Gerard en Raymond vervaardigde obelisk die er ooit stond. In de ventilatiekoker zijn duidelijk de uit de 2^e wereldoorlog daterende kogelinslagen zichtbaar. Momenteel wordt er gestudeerd op de beste combinatie van het zichtbaar houden van deze gaten met het behoud van de zinken paaltjes waarop het geheel rust. In de grafkelder liggen 6 personen. Onder hen (in leven) een dijkgraaf, een steenbakker en een jurist.

Van Everdingen (B 53 & C 53)

Uit en kort na 1866 daterende verschillende grafzerken werden weer in het gelid gelegd. Één daarvan is bij het verwijderen van vegetatie tevoorschijn gekomen en een andere, helaas in brokstukken, bij het liften van een verzonken zerk. Helaas was het een fundament in brokstukken maar de namen konden voor een deel wel worden ontcijferd.

Op de foto rechts de 3 volledige zerken met op de achtergrond rechts op de grafkelder van Post de gereconstrueerde obelisk.

Op de voorgrond het in 2015 opgeknapte graf van Donkersloot

(C 221) dat bestaat uit kleine kinderkopjes met op de hoek een zerkje met de naam Donkersloot.

Hubertus van Krieken (HH 47)

Het uit 1853 daterende graf van Van Krieken, in leven deurwaarder, maakte een desolate indruk met een tegen het verroeste hekwerk leunende stele, een doorgezakte plaat en een weggezakte gemetselde rand.

Rob Herkströter en zijn mannen metselden een nieuwe rand op een nieuw geplaatste betonnen plaat, de stele werd hersteld in de werkplaats van Michiel van Luijn, het hek werd na te zijn ontroest gelakt door een tiental (allen vrouwelijke) vrijwilligers, het hek werd net als de stele teruggeplaatst en er werd nieuw grind aangebracht. Resteert nog het herstel van de 4 palen op de hoeken en het dan definitief bevestigen van het hekwerk. Een markant grafmonument met zijn opvallende hekwerk 'mag dan weer gezien worden' en maakt deel uit van de vaste routing tijdens rondleidingen!

Familie Tydeman (C 91)

De grote uit 1856 daterende grafkelder van de familie Tydeman moest nog grondiger worden aangepakt dan eerst gedacht: door de grote scheur in de dekplaat boven de trap stond in de kelder liefst 82 centimeter hemelwater. Nadat dit er uit was gepompt begon het proces van het drogen van de kelder zelf én van de zich daarin bevindende 9 kisten. Deze bevinden zich trouwens nog in een uitstekende staat. Daarna werden de wanden van de kelder onder handen genomen, werd het dak waterdicht gemaakt, werden het metsel- en voegwerk in de buitenmuren hersteld en werd tenslotte de in de werkplaats van Van Luijn gerepareerde deksteen teruggeplaatst.

De familie Tydeman, die vele juristen telde en telt, woonde decennia lang in het Ambtmanshuis, het huidige bestuurscentrum van de gemeente Tiel, aan de Ambtmanstraat. Bij het herstel van de buitenmuren van de kelder kwam trouwens een vrijwel gave 'vermiste' zerk tevoorschijn van Dijckmeester – van der Willigen. Deze is 'mee gelift' en pronkt weer in volle glorie! Het herstel is bekostigd vanuit particuliere bijdragen.

Gordon (B 56)

Oorspronkelijk stond deze uit 1868 daterende en op een roef liggende zerk niet op de planning maar het steeds meer uit elkaar vallen van de zerk en de inmiddels voor de helft ingestorte roef noopten tot snel handelen. Rob Herkströter c.s. metselden de roef weer op en de zerk werd hersteld in de werkplaats van Van Luijn. Op Open Monumentendag was het weer 'af'! Gordon was Substituut Griffier aan de toenmalige Arrondissementsrechtbank in Tiel.

Rijnberk – Bor (CC 6)

Dit graf dateert uit 1786 en staat, onder de naam Van Rijnberk, op de kaart uit dat jaar maar de zerk dateert waarschijnlijk uit 1870. Ook hier was het fundament geheel verzakt waarna op een nieuwe zandplaat een betonnen plaat gelegd. Daarna kon de zerk, weliswaar nog niet gelijmd, worden teruggeplaatst op een herstelde roef. De families Bor en Van Rijnberk waren middenstanders.

Izaks (FF 306)

Deze stele is van vrij recente datum (1923) en was, waarschijnlijk omdat er niet meer werd betaald, met de tekst naar beneden op de grond gelegd en onder een laagje vegetatie bedolven. In 2015 werd de stele / zerk gekeerd waarna werd besloten hem weer rechtop te zetten. En dat gebeurde in het najaar van 2016! Jan Dirk Izaks was van beroep kleermaker.

Caron – Campagne (BB 4)

Het graf dateert oorspronkelijk uit 1786 en was toen eigendom van de heer W.A. van Oyen die het in 1826 verkocht aan Frederik Hapert von Scheidt de Groulart. De uit 1907 daterende zerk hing nog op een kant op een in elkaar gezakte stenen rand en dreigde te breken. 'Alle hens aan dek' betekende het verwijderen van de zerk, het op een betonnen plaat opmetselen van een bakstenen rand waarop de zerk werd teruggeplaatst. Daarna volgde de schoonmaak. Het was op het nippertje!

Links: op de nieuwe roef voor de schoonmaak

Rechts: na de schoonmaak met een leesbare tekst

Tielenius Kruythoff (GG 17) – Stam (GG 272) – Van Gelderen (GG 388) – Ernst (GG 319)

De zerken dateren uit de jaren 1889 respectievelijk 1918 resp. 1920 en 1925 en werden in de herfst van 2016 gelift en op nieuwe zandbedden en betonnen platen gezet. Het is het plan ze in 2017 te gaan lijmen. Door het op gelijke hoogte brengen van deze 4 zerken wordt op zeer kleine schaal in beeld gebracht hoe Ter Navolging er zo'n 200 jaar geleden, rond 1815, moet hebben uitgezien: als een kerkvloer met zerken maar dan zonder dak.

Tielenius Kruythoff was rechter bij de Arrondissementsrechtbank in Tiel en woonde aan de Gasthuisstraat, Stam was schoenmaker aan de Waterstraat, Van Gelderen was koopman en woonde aan de Westluidensestraat en Ernst was bierbottelaar aan de Waterstraat.

Van der Willigen – Tydeman (HH 35)

Tot begin 2016 was niet bekend waar de vroegere rector van de Latijnsche School in Tiel begraven lag. Maar bij reinigen van deze zerk, de laatste in een lange rij, ontstond duidelijkheid: hij lag bij zijn schoonfamilie en niet in de grote familiegrafkelder! Daarop werd de uit 1827 daterende zerk op een nieuw gemetselde roef geplaatst en grondig gereinigd.

Reuchlin (S 138)

Het uit 1894 daterende graf zou oorspronkelijk nog niet worden hersteld maar toen de uit de muur tevoorschijn komende boompjes er voor zorgden dat de stenen uit de muren werden gedrukt en de sluitsteen in nog meer stukken brak werd toch besloten tot een grondige aanpak. Het metselwerk werd, net als het dak, hersteld nadat het fraaie hek al in 2015 werd ontroest en gelakt. Als sluitstuk werd de in de werkplaats van Van Luijn herstellende sluitsteen teruggeplaatst. Jean Jacques David Pieter Reuchlin was directeur.

Van Lidth de Jeude (B 118)

In totaal zijn op Ter Navolging vele tientallen leden van het geslacht Van Lidth de Jeude begraven in meer dan 7 grafkelders en graven.

Van dit waarschijnlijk uit 1830 daterende graf is ooit het 'ledikant' (het hekwerk rond de zerk) verdwenen. Dankzij het genereuze gebaar van funerair deskundige en de voor onze stichting waardevolle adviseur Wim Vlaanderen uit Zwolle kon dit graf op Open Monumentendag weer inclusief 'ledikant' worden getoond. In het verlengde daarvan werd het ontroest en gelakt. In 2017 zal de zerk weer op een degelijk fundament worden geplaatst.

De familie Van Lidth de Jeude staat bekend om zijn talrijke juristen die vaak een politieke rol vervulden.

Het programma voor 2017

- a) Fysiek herstel van 45 monumenten
- b) Het (soms opnieuw) reinigen van ca. 100 monumenten
- c) Het 'zwarten' van teksten op ca. 40 monumenten
- d) Het (voor de 2 keer) lakken van ca. 50 hekken
- e) Het door middel van leiden van twijgen 'optrekken' van de hedera langs het hek
- f) Het met (rolstoelvriendelijk) aanvullen van het grind op de paden
- g) Het afronden van het vullen van de Website Ter Navolging Tiel
- h) Het plaatsen van hekken rond graven waar ooit hekken stonden
- i) Het verder inrichten van een (semi)permanente tentoonstelling in het Metaheerhuisje
- j) Het (verder) documenteren van de op Ter Navolging en de Joodse Begraafplaats) begraven personen
- k) Het reguliere onderhouds- en schoonmaakwerk

Het herstel van de monumenten: nog een paar grote en vele kleinere

Het markante grafmonument van **Van Hoogendijk van Domselaar** midden in rij AA (tegen de haag), AA 27, dreigt uit elkaar gedrukt te worden doordat hemelwater heeft gezorgd voor roestende metalen delen die vervolgens uitzetten. Daardoor raken de muren ontzet en sluiten de dekstenen niet meer waardoor er nog meer hemelwater in het graf druipt. De grafrechten berusten bij de Protestantse Gemeente Tiel waar door onze stichting om een financiële bijdrage is gevraagd.

Even opvallend zijn de twee uit de 16^e eeuw daterende en uit de Sint Maartenskerk afkomstige zerken van de familie **Van Lidth de Jeude** (CC 1). Afgelopen jaar zijn de zerken voor een deel voorzichtig gereinigd en is onderzoek uitgevoerd naar de fysieke staat van het gehele monument (grafkelder, dak, afdekkende zerken en de trap naar de kelder). Het oorspronkelijke plan over de monumenten een glazen overkapping te plaatsen kan geen doorgang vinden door het gewicht van het glas in combinatie met de ondergrond waarop de constructie zou moeten rusten. Dat alles in relatie met de beschikbare financiële middelen. Er is nu gekozen voor een totaal herstel van het fundament en de beide zerken. In dit graf liggen 7 personen begraven waaronder de voormalige Minister van Oorlog uit het Londense Kabinet Gerbrandy. Voor dit kostbare herstel worden nog fondsen geworven.

In 2016 is al begonnen met het herstel van de graftombe van Ds. **Hoekstra** (P 214), in leven 15 jaar Predikant te Paramaribo. Dit graf is ernstig verzakt en moet ongeveer een halve meter worden opgekrikt. Na herstel kan de bijbel weer worden teruggeplaatst.

Daarnaast staat het herstel van enkele 'eilanden' aan wandelroutes op het programma: het 'eiland' in de hoek aan de kant van de Lingedijk, het 'eiland' rond het graf van Van Lidth de Jeude (CC 1) en de verzakte graven van de familie **Mijs** (achter de graftombe van Kütthe).

Van de 'rechthebbende' Jan **Ribbius** is vernomen dat hij van plan is zijn familiegraf (DD 39) aan te (laten) pakken. De grote zerk is al in 2016 gereinigd.

In 2017 zal de gemeente / AVRI verschillende werkzaamheden uitvoeren.

Op Ter Navolging betreft dit het, op de 'hoekboom' na, rooien van de bomen aan de achterkant van linker muur van het baarhuisje (kant Veilinghof). Dat o.a. omdat enkele bomen delen uit de muur dreigen te drukken terwijl bij de Joodse begraafplaats opschot wordt verwijderd.